tussen Duin & Dijk

Natuur in Noord-Holland. Jaargang 12 3 2013

Jan Marbus & Ben Pronk

Natura 2000-gebied De Zeevang

● *Smienten en kieviten in de Zeevang. Foto: Piet Zomerdijk.*

Een blik op de kaart kan de indruk geven dat er niks is in dat kustgebied tussen Edam en Hoorn, alleen maar lege, open, groene ruimte. Dat was voor vogelaars van de KNNV afdeling Hoorn een reden te meer om door regelmatig bezoek en tellingen het gebied in beeld te brengen en de natuurwaarden vast te stellen.

De polder Zeevang maakt deel uit van de regio Waterland, een streek ten noorden van Amsterdam. Het heeft een afwisseling van water en land met hier en daar kleine bedijkte poldertjes. In grote lijnen behoort het tot het veenweidegebied. Dit terreintype heeft een venige bodem en veel sloten waarvan het waterpeil dichtbij het maaiveld ligt. Begin jaren zestig werd een ruilverkaveling uitgevoerd: van het vaargebied werd een rijgebied gemaakt. Dit resulteerde naast peilverlaging in ontsluitingswegen en bedrijfsverplaatsingen. Deze ingreep had onder andere tot gevolg dat de noordse woelmuis zijn leefgebied zag inkrimpen tot de ruige oeverzones van oude dijkdoorbraken. Daarvoor was de hele Zeevang een bolwerk van deze woelmuis. Een van de verdiensten van de agrarische natuurvereniging is het herwaarderen van landschapselementen. Boeren krijgen bijvoorbeeld een vergoeding voor rijke oeverbegroeiing. Aansluitend op de oude veenstroom de IJe, die de basis vormt voor de veerverkaveling van het gebied, ontstaat zo een soort ecologisch netwerk waar de noordse woelmuis van kan profiteren. Lokaal treedt een rijke begroeiing op met grote ratelaar en rietorchis.

Ganzen en zwanen tellen

Op de landelijke vogeldag in Arnhem in december 1982 werden tellers van kleine zwanen gevraagd. Dat was voor ons het moment om de Zeevang als telgebied aan te melden, want daar pleisterden deze vogels af en toe. Overigens was ook daarvoor al incidenteel deelgenomen aan steltlopertellingen en waterwildtellingen langs de dijk. Aanvankelijk werd wekelijks geteld, maar van lieverlee werd de telfrequentie teruggebracht tot eens per maand. Het hele gebied tussen Hoorn en Edam werd afgezocht volgens een vaste route (55 km). De duur van de telling – in het begin

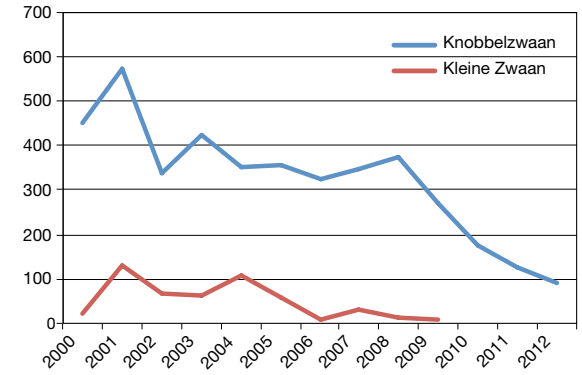

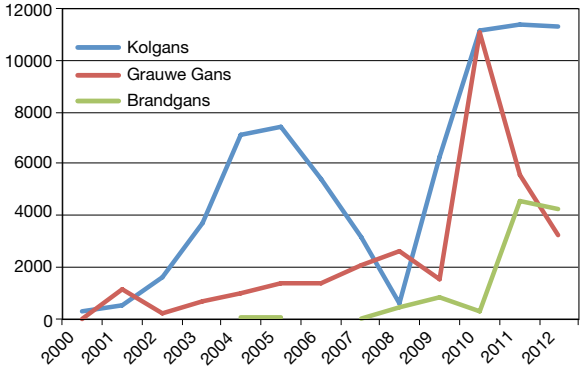

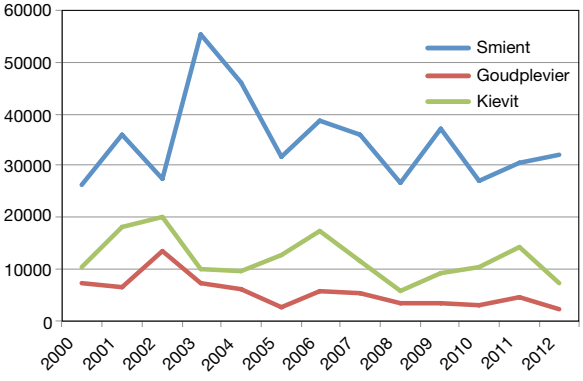

● *Smienten in de Zeevang. Foto: Piet Zomerdijk.*

● *Figuur 1. Getelde aantallen van acht soorten wintergasten in november 200-2012 in Polder de Zeevang.*

ruim twee uur, later werd dat 3 à 4 uur - illustreert de toenemende aantallen vogels. Sovon coördineert nu de maandelijkse tellingen van ganzen en zwanen. Vanaf 1983 levert dat een mooie reeks van 30 jaar ganzen en zwanentellen, waarbij zich sprekende ontwikkelingen aftekenen. Uit figuur 1 is af te lezen dat de kleine zwaan een vaste wintergast in de Zeevang was. Momenteel is dat aantal vrijwel nihil.

Natura 2000

De grootste natuurwaarde van de Zeevang betreft de vogelwereld. Als broedgebied van weidevogels is het van betekenis, waarbij vooral het reservaatdeel van Staatsbosbeheer een rol speelt. Jarenlange inventarisaties tonen aan dat de landelijk gesignaleerde achteruitgang van weidevogels hier niet zo ervaren wordt. Maar de Zeevang is vooral van betekenis voor doortrekkende en pleisterende vogels. De bezoekende aantallen zijn zelfs zo hoog dat de Zeevang hiermee de status Vogelrichtlijngebied verworven heeft, wat nu wordt aangeduid als N2000 gebied. Voor het bereiken van deze status is een belangrijk criterium de aanwezigheid van meer dan 1% van een broedvogelpopulatie. Voor de Zeevang wordt door de smient die drempel meervoudig overschreden.

Toen in de loop van de jaren negentig het voorstel kwam om de Zeevang onder de Europese Vogelrichtlijn te laten vallen, bleken de beschikbare cijfers niet hard genoeg. Dat was voor de vogelwerkgroep van de KNNV-afdeling Hoorn/West-Friesland reden om tot systematische, integrale tellingen over te gaan. Zodoende wordt sinds 2001 maandelijks van oktober tot en met maart in de door Sovon aangegeven weekenden het hele Zeevanggebied plus de kogen (buitendijkse terreinen) geteld. Dat gebeurt door zo'n 15-20 vogelaars in 6 telploegen. Elke ploeg telt in een sector in ieder geval alle watervogels en tekent op kaarten in op welke percelen de ganzen, zwanen en smienten zich bevinden.

Bij een heroverweging resulteerden de tellingen al gauw tot de aanwijzing van Vogelrichtlijn/N2000-gebied. Maar het volgen van de aantalsontwikkeling was wel een belangrijke voorwaarde om die positie van speciale beschermingszone te handhaven. Onder coör- ▶

● *Kol- en brandganzen achter de IJsselmeerdijk in de Zeevang. Foto: Wim Ruitenbeek.*

dinatie van wetlandwachter Ben Pronk komen op teldagen om 9 uur de tellers bijeen in bezoekerscentrum De Breek in Etersheim. Daar worden de telploegen samengesteld en sectoren toegewezen. Gemiddeld is zo'n ploeg 3 à 4 uur bezig het telgebied te scannen. Tijdrovend zijn grote gemengde groepen, verstoringen door vliegtuigen of het aflezen van ringen of halsbanden. Bij sterk winterse omstandigheden – veel ijs en sneeuw – is de Zeevang vrijwel verlaten door de vogels en dan duurt de telling hooguit twee uur.

Trends

Het mooie van een lange reeks tellingen is dat zich trends aftekenen. Na 30 jaar ganzen en zwanen tellen is de opkomst en neergang van een deelpopulatie goed te volgen. Het verklaren van een geconstateerde toe- of afname is minder eenvoudig. Bij beschouwing op grotere schaal blijkt al gauw dat een bepaalde trend ook landelijk of binnen een populatie is terug te vinden. Zo is de kleine zwaan als wintergast vrijwel verdwenen uit de Zeevang.
De knobbelzwaan dreigde zich tot een plaagsoort te ontwikkelen en de roep om afschot klonk steeds luider. Het knobbelzwaanplatform werd actief en allerlei bestrijdingsmodellen werden ingebracht, zoals wapperende linten. Uit de figuur 1 is af te lezen hoe de knobbelzwaanpopulatie inmiddels is terug gelopen. Het is niet voor het eerst dat een vogelsoort van problematische hoeveelheden terugvalt tot een kwetsbaar aantal - vergelijk het zilvermeeuwvraagstuk uit de jaren zeventig.

Steltlopers

Behalve voor de ganzen, zwanen en smienten is het Zeevanggebied van belang voor steltlopers op doortrek. Naast de broedvogels passeren in voor- en najaar flinke aantallen van kemphaan, wulp, goudplevier en kievit. De compacte groepen manifesteren zich het sterkst, maar ook lossere groepen van grutto of bonte strandloper komen voor en ook nog meer solitair levende soorten als zwarte ruiter en watersnip. Voor deze soorten is het natte karakter van de veenweiden attractief. Bij voorkeur fourageren ze langs de slootkanten of in de greppels. Plas-drasterreinen functioneren als rustgebied of slaaplaats. Uit onderzoek van het Kenniscentrum Weidevogels blijkt datde voedselrijkdom van plas-drasterrein beperkt is. Een aantal boeren zet een hoekje land onder water op basis van een contract met de agrarische natuurvereniging. Andere delen van het gebied liggen van nature in een kom en hebben daardoor aantrekkingskracht. Zo fungeerde het Beetskogerweeltje als natte plek in de Schardammerkoog in augustus als kemphaanslaapplaats met een piek van 450 vogels.

Het is verheugend om te zien hoe in een periode van 30 jaar het totaal aantal roofvogels is opgelopen van enkele tot tientallen vogels.

Important Bird Area

Als overwinteringsgebied voor de smient speelt Noord-Holland een belangrijke rol. Met name grote wateroppervlakken te midden van grasland bieden een aantrekkelijke combinatie van rust- en vluchtplaats naast foerageerruimte. Het Twiske, Alkmaardermeer en IJsselmeer vormen voor smienten een ideaal winterverblijf. Het veenweidegebied van de Zeevang met brede sloten en grasland past volledig in dit beeld. Het aantal smienten bij de maandelijkse tellingen ligt gemiddeld boven 30.000, met als uitschieter november 2003: 55.527 vogels. De 1% norm voor deze soort bedraagt 10.000. Op grond van de telresultaten bereikt de Zeevang dus de status van iba = important bird area. Maar er zijn behalve de smient meer soorten die bijdragen aan deze iba-status.
Smienten vertonen een groepsgedrag dat sterk wordt beïnvloed door de omstandigheden (Zomerdijk, 2009). Wanneer 's winters de boel dichtvriest houden compacte groepen smienten wakken open, zowel in het Markermeer als in de Ursemmerplas. Dat dicht op elkaar zitten houden de vogels ook vast wanneer zij uitvliegen om te foerageren. In die tijd is de polder vrijwel leeg, maar plotseling kan er, heel lokaal een groep van een

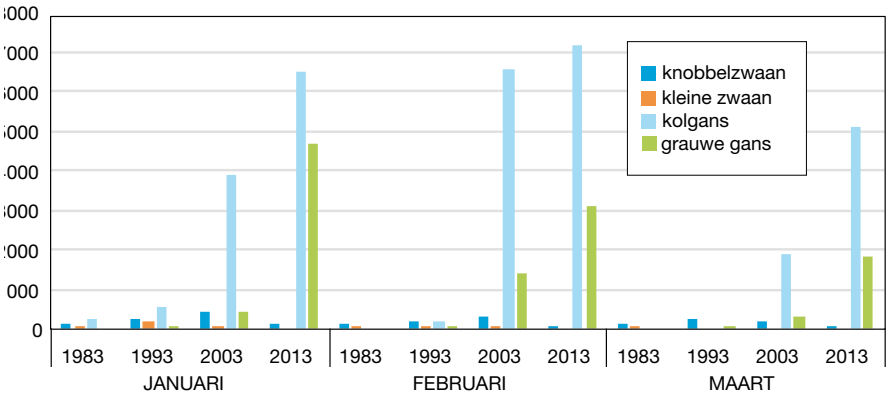

● *Figuur 2. Telresultaten voor zwanen en ganzen in januari, februari en maart 1983, 1993, 2003 en 2013 in Polder de Zeevang.*

paar duizend smienten grazen. Het gebruikelijke winterbeeld met vrij veel open water is dat verspreid door de hele Zeevang kleine groepen zitten van enkele tientallen tot een paar honderd stuks. Figuur 1 laat zien dat de aantallen na een piek in 2003-2004 redelijk constant zijn.

Ook al zijn de maandelijkse tellingen in beginsel watervogeltellingen, het waarnemen van roofvogels (en andere soorten) gebeurt en passant, wanneer je als vogelaar toch het terrein aan het afzoeken bent. Het is verheugend om te zien hoe in een periode van 30 jaar het totale aantal is opgelopen van enkele stuks tot tientallen. De laatste jaren verblijven er zo'n 20 torenvalken en 30 buizerds in het gebied. Opvallend is ook dat slechtvalken steeds vaker gezien worden, sommige telrondes wel 5 exemplaren. Maar ook sperwer, havik, bruine en blauwe kiekendief, visarend, rode wouw en smelleken staan op de waarnemingenlijst.

Bedreigingen en beheer

De vogelrijkdom van de Zeevang staat buiten kijf. Dat die grote aantallen vogels te maken hebben met het vele water in en rond het gebied is duidelijk. Een latente bedreiging voor de vogelrijkdom is dan ook de cultuurtechniek met peilverlaging als doel. Al jaren vindt er onderbemaling plaats bij verschillende veehouders. Terwijl een kind snapt dat sterker bemalen sneller inklinken betekent, blijven boeren streven naar een lager waterpeil in de sloten. Tientallen jaren zijn landinrichtingscommissies met verschillende opdrachtgevers bezig geweest om partijen tot consensus te brengen. Van natuurbeschermingszijde, met de milieufederatie als coördinator, werd vastgehouden aan een zo hoog mogelijk waterpeil. De boeren daarentegen wilden hun land het liefst zo snel mogelijk droog hebben. Omdat het vertrek van de boeren uit de regio een nieuw probleem zou opleveren: grasland zonder beheer gaat verruigen en verliest daardoor natuurwaarde, moesten de natuurbeschermers de boeren wel tegemoet komen. Anderzijds stond in de opdracht van de commissies een plan te ontwikkelen waarbij het natuurbelang gewaarborgd zou zijn. Anno 2012 ligt het zoveelste plan ter uitvoering op tafel. Het meest tastbare en opvallende resultaat daarvan is de natuurontwikkeling van de Zandbraak. In deze ingepolderde oude doorbraak ten zuiden van Warder wordt een plasgebied aangelegd. Vooral steltlopers kunnen hier van profiteren tijdens de trek langs de kustlijn.
Maar er bestaan ook andere plannen voor het gebied die consequenties hebben voor de natuurwaarden. De sector recreatie is de laatste tijd actief met het aanleggen van wandel- en fietspaden. Zo is er het Damlandpad gekomen als wandelverbinding tussen Kooiweg en Zeedijk ter hoogte van boerderij Nooitgedacht. En zo is er het Kerkepad gekomen door de landerijen als verbinding tussen de Raffeldammerweg bij Hobrede naar het spoor bij Middelie. Ook al zijn deze paden gesloten in de broedtijd van 15 maart tot 15 juni, elders in dit verhaal is uiteengezet dat juist voor de trekvogels en wintergasten de Zeevang van grote betekenis is. Een enkele wandelaar kan dan in het veld grote verstoring teweeg brengen. Heel sprekend is dat te ervaren bij de Rietkoog, buitendijks land ten noorden van Schardam. Het Zuiderzeepad loopt daar langs de waterrand, evenals een lokale wandelroute. In de broedtijd is die route weliswaar gesloten, maar juist tijdens de voor- en najaarstrek maken veel steltlopers gebruik van die kustlijn. Op zonnige zondagen in het vroege voorjaar komen de eerste wandelaars langs: verstoring! En de alternatieve route ligt vlakbij: over de kruin van de dijk. Mogelijk wordt dit probleem heel eenvoudig opgelost met de bouw van een nieuw gemaal.

Jan Marbus
arendsoog@knnvhoorn.nl

Ben Pronk
bdmpronk@hotmail.com

Literatuur

● PROVINCIE NOORD-HOLLAND, 1997. Veenweiden in Noord-Hollands Midden, brochure.
● TASKFORCE NOORD-HOLLANDS MIDDEN, 2003. Toekomst Veen(weide)gebied Noord–Hollands Midden, eindrapport.
● SAMENWERKINGSVERBAND WATERLAND, 1996. Grazende vogels in Waterland.
● SOVON, 2005. Vogelkundige waarden van Polder Zeevang 1998-2004, rapport.
● ALTERRA, 2002. Vogelkundige waarden van de Polder Zeevang, 1996-2001, rapport nr 450.
● SOVON, 2008. Evaluatie Opvangbeleid 2005-2008 overwinterende ganzen en smienten, deelrapport 5.
● AGRARISCHE NATUURVERENIGING WATER, LAND EN DIJKEN, 2006. Fietsen en toeren door de historie van de Zeevang. Met kaartbijlage.
● LENSTRA, CHR., 1978. Over de Zeevang gesproken. Nooy's Drukkerij en uitgeverij.
● ZOMERDIJK, PIET, 2009. Hoe komen smienten de winter door. Tussen Duin en Dijk 8(4): 10-14.